

## TARTALOM

### EMBER ÉS TERMÉSZET

- **Glatz Ferenc:** A természettörténet 3
- **Láng István:** A Föld védelmében 5
- **Pálfy József:** Az élővilág sokféleségének története 10
- **Medzihradzky Zsófia:** A Pannon-medence növénytakarójának múltja 15
- **Mészáros Ernő:** Az ember és környezete az ipari forradalom előtt 21
- **Vajda György:** Energiaforrások az emberiség történelmében 25

### FIGYELŐ

- **Glatz Ferenc:** Megszállók, megszálltak 29
- **Muszatov, Valerij:** Rákosi száműzetésben 31
- **Keresztessy Csaba:** Andrassy út 60. 37
- **Marx György:** Magyarok a világban a 20. században 40
- **Papp Júlia:** „Mit nem tör le idő, emberi kéz letöri” — 1. rész 46

### RENDSZERVÁLTÁS

- **Ravaszh Károly:** A Kisgazdapárt újjászülésének előtörténetéhez 50
- **Strassenreiter Erzsébet:** Kéthly Anna védelmében 55

### A VILÁG SZÁZ ÉVEL EZELTŐTT

- **Anderle Ádám:** A reménytelenség és a lázadás kontinense 57

### OLVASÓINK ÍRJÁK

- **Stampa László:** Ismét a Habsburgokról 63

### HÍREK

A legősibb hajó • Árpád-kori falu Tiszaalpáron • Toumai: Új emberős? • Megbékélés a virágoskertben – 500 év után • Focitörténelem (Farkas Ildikó) 64

### TISZTELT SZERKESZTŐSÉG

- **Held József:** Klímaváltozás és a történelem 66

## História

Szerkesztő: Glatz Ferenc

A szerkesztőség tagjai: Kertész István, Sipos Péter, Szász Zoltán, Tóth István György, Zsoldos Attila

Olvasószerkesztő: Burucs Kornélia

Munkatársak: Farkas Ildikó, Kocsis Gabriella, Demeter Zsuzsanna, Stemlerné Balog Ilona (kép), Horváth Imre (számítógépes tördelés), Nagy Béla (térképek)

Megjelenik évente tízszer. Előfizetési díj 2002-re: 1800 Ft.

Felelős kiadó: História Alapítvány.  
Szerkesztőség: 1014 Bp., Uri u. 53.  
Tel.: 224-6700/615, 623, 625; tel./fax: 356-0457  
Levelezési címe: Pf. 9. Bp., 1250. www.historia.hu  
A História Alapítvány bankszámlaszáma: 11701004-20125394 OTP  
Devizaszámlaszámok: Budapest Bank Rt. 1051 Bp., Hercegprímás u. 5.  
Euró HU46-10103104-82876600-01000309  
Adószám: 19654243-2-41

Szedés, tördelés: MTA TTI Kiadványcsoport.

Vezető: Kovács Éva

Nyomdagraffikai előkészítés: Krónikás Bt., Biatorbágy

Nyomás: MESTERPRINT Kft., Budapest, Vak Bottyán u. 30-32/B

Felelős vezető: Losonczy György

Terjeszti: LAPKER Rt. és alternatív terjesztők.

Előfizethető bármely a hírlapkézbesítő postahivatalnál és a Hírlap-előfizetési és Elektronikus Posta igazgatóságnál (HELP) közvetlenül vagy postautalványon (Bp., VIII. ker. Orczy tér 1-3. Tel.: 303-3441; Reklamáció: 06-80-444-444

Külföldre előfizethető: Hess András Kft.

Postacím: H-1406 Bp. P.O. Box 53.

Tel./fax: (36-1) 350-8566

HU ISSN 01392409. Index: 25384

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza!

## EMBER ÉS TERMÉSZET

# A természettörténet

## Javaslat egy új kutatási irány önmeghatározására

A természettörténet tárgya a Földön létező „élő” és „élettelen” világ alakulása, változásai. Feltárni kívánja a világegyetemben (jelenlegi ismereteink szerint) sajátos életforma kifejlődésének körülményeit, és e sajátos életforma résztvevőinek (föld, víz, levegő, növény- és állatvilág, ember) egymásra hatását. A természettörténet egyidejűleg ún. „természet-”, „élet-” és „embertudomány”. Összefoglalja és szembesíti a földre – a talajra, az ásványokra, a vízre, levegőre –, valamint az élővilágra vonatkozó ismereteinket. Kutatja mindenekelőtt azokat az emberi életaktivitásokat, amelyek az embert magát és a természeti, valamint épített környezetét befolyásolják. Az embert mint az élővilág részét mutatja be, mint a geoszféra, a bioszféra egyik egységét. Mint teremtményt és teremtőt.

A természettörténet, magától értetődően, részletesen kutatja az utolsó jégkorszak óta eltelt időszak történelmét (az utóbbi 14-12 ezer évet) és ezen belül kiemelten is az ipari-technikai forradalmak (18–20. század) korának eseményeit, természettörténeti folyamatait. Azt a korszakot, amelynek „végén” ma az egyik földi élőlény képessé lett arra, hogy akár az egész földi élővilág lassú, de biztos halálát előidézze. (És az egyetlen élőlény, amely képes a Föld természettörténetileg elrendelt pusztulását talán megakadályozni!)

A természettörténet kutatója tanulmányozza természetesen az embernek a természetről, valamint ember és természet viszonyáról alakuló felfogását.

Megmutatni kívánjuk az emberi értékrendek változásait is. Ennek során rámutatni kívánunk az emberi történelemben a technikai-technológiai fejlődés, a vagyonosodás előrehajtó (romboló és építő) szerepére. De célunknak tekintjük, hogy rámutassunk: mai mérceken mérve a legmaradandóbbnak

az az értékrend bizonyult, amelyik az emberi cselekvés minősítésében az ember és természet harmóniáját tekintette alapnak. (Évezredekken át kimondatlanul is tisztelve, igazodva ehhez a követelményhez.) E „rejtőzködő” felfogás embert megtartó voltának megmutatása és tudatosítása különösen fontos a 21. század elején, amikor az ember képessé vált arra, hogy technikai eszköztárának segítségével átlássa a földi életfolyamatok egészét, és ugyanakkor képessé vált ezen életfolyamatok befolyásolására, esetleg deformálására, elpusztítására. A természettörténet kiemelt művelésével elérni kívánjuk: minden emberi aktivitás értékelésekor a természet és ember viszonyának alakulása jelenlévő szempont legyen. Beszéljünk akár a társadalmi-politikai erők, akár politikai-uralkodó formák, akár gazdasági-technikai újítások, akár a szellemi élet történelméről.

A természettörténet művelése egy új típusú, *totalisnak nevezhető történelmi értelmezés kialakítását is célozza*. Kiterjeszteni kívánjuk a történetkutatás és a történelemkönyvek, tankönyvek tematikáját a föld, növény- és állatvilág történelmére, elsősorban az ember és természet mindenkori együttélésének és kölcsönhatásának folyamataira. Tudatosítani: e kölcsönhatás elkerülhetetlenül jelen volt, jelen van és jelen lesz az emberiség és a Föld történelmében. Feltárni, leírni, tudatosítani kívánjuk ezen kölcsönhatások legfontosabb eseményeit.

A természettörténet nem önálló diszciplína, hanem *szempont*. A természettörténet kutatója: természet-, élet- és embertudomány művelője egy időben. Magától értetődően „műveli” a „fizikát”, a „kémia”, a „biológiai”, az „alkalmazott természettudományokat” és az embertudományt.

Új szintézis teremtése a célunk. Ezért is a természettörténet egészében tör-

ténettudomány, de művelőit ugyanúgy toborozza a természetkutatók, mint az emberi viszonyokat kutatók köréből. A természettörténet rákényszeríti a céhes történettudományt a természetkutatók eredményeinek és módszereinek megismerésére: mind az anyag-, mind az élettudomány alaptudományként (segédtudományként) való használatára. Ezek tényleges ismerete és használata nélkül nem tudja elhelyezni a mindenkori emberi tevékenységet az élővilág egészében. A természettörténet ugyanakkor rákényszeríti a természetkutatókat és a technikai tudományok művelőit, hogy az „anyag” megváltoztatására, formálására irányuló tevékenységükben éppúgy, mint az ember fizikai-biológiai alkotórészeinek „alakításakor” az „emberi voltunk” megőrzésére állandóan és fokozottan figyeljenek. Megköveteli a természetkutatóktól és a technikai tudományok művelőitől, hogy elsajátítsák az emberi viszonyokat vizsgáló tudományok módszereit.

A természettörténet kutatói akadémiái bizottságba tömörülnek, magukba foglalják mind a természet, mind a társadalom kutatóit. Alapoznak az utóbbi évtizedekben megújult földtudományi, ökológiai, technikatörténeti kutatásokra, a fizikusok, kémikusok munkájára, akik a földi életet a világmindenségben elhelyezték, az anyagot elemeire bontották, és új módon összerakták, a biológusokra, akik az emberi szervezetet az élővilág részeként leírták és a földi élet közös elemeire irányították figyelmünket. Az utóbbi években mind külföldön, mind itthon értékes összefoglaló és rész-munkák jelentek meg a Föld, a világóceán, a fauna, a légköri viszonyok és a földfelszín, az épített környezet történelméről. Ezek is jelzik az összefoglaló szempontú természet- (és ember-) történet művelésének igényét.

A bizottság ösztönzi konferenciák szervezését, amelyek alkalmakat nyújtanak a különböző tudományágakban iskolázott kollégák találkozásaira, ismereteik, kutatói tapasztalataik ki-cserélésére. Műhelytanulmányok sorozatát indítja, amely a természettörténet kutatóinak eredményeit adja közre.

A bizottság, melynek az MTA Társadalomkutató Központ ad otthont, 2002. december 1-jén kezd meg munkáját.

Régi tervünk és törekvésünk a természet és ember történelmének együttlátása és a közöttük lévő kölcsönhatás feltárása. 1972-től követjük nyomon a környezetvédelem kibontakozását; ösztöneinket követtük. Csak most látjuk – történész-ként –, hogy ösztönös törekvésünk mennyire nem állt egyedül annak idején a világban. Most látszik, hogy ez az emberiségtörténelmi szempont szét-szórta a világban, egymásról nem is tudó emberek fejében, egy időben megszületett. Bennünk is. Nyilvánosságot először a civil mozgalom keretei között kapott, majd az ENSZ égisze alatt.

Igyekeztünk a kialakuló ökológia és környezettudomány szakmai megfontolásait párosítani a környezetvédelem politikai rendszerkritikájának igazságával. És természetesen feltárni az emberiség történelmében a természet meghatározó és megtartó erejét. Mint ahogy minden egyoldalú technokrata történet szemléletet (köztük az ilyen irányú marxi tévedéseket is) megfelelő kritikával kezelni. Már az 1980-as évek második felétől – éppen a hatalmas méretű természetátalakító politika bírálataként – folyamatosan támadtuk írásainkban az egyoldalúan gazdagodási és technikai központú „haladás-” és (a nyugaton használt) „fejlődés-” elméleteket. (Amelyhez sajátosan járult a szovjet zónában az a történetfelfogás, amelyik a „kommunista” rendszert a folytonos politikai és gazdasági-techni-

kai haladás végpontjának tekintette.) És ma ugyanígy kérdezzük és kérdeztük: vajon a „fennttartható fejlődés” Rióban (1992) elfogadott elve nem „fából vaskarika” volt? Úgy gondoljuk, helyes kompromisszumot akart teremteni az ökológiai értékek megőrzése és a technikai civilizáció között. De anélkül, hogy felismerte volna: a „fejlődés” fogalmát kell teljesen másként értelmezni ahhoz, hogy az emberiség és a földi élet fenntartható legyen. Amíg a „fejlődés” csak a termelés mennyiségi és egyoldalú technikai mutatóinak emelését jelenti, addig kibékíthetetlen ellentét lesz az *élővilág megőrzése* és a „fejlődés” között. A mi értelmezésünk szerinti „fejlődés” az volna, ha az ember rádöbbenne: a természet és ember még meglévő (?) egyensúlya kell, hogy legyen a mérce. És ennek alárendelni fogyasztásunk céljait – ez lenne az igazi „fejlődés”.

De hát ez már kortörténet! És indulat. Keserű indulat, amely a kutatót, értelmiségit elfogja, ha megoldhatatlannak tűnő feladványokat tárnak elé. Aggódva figyeljük az augusztusban összeülő johannesburgi csúcsertekezletet, amely a „Rió +10” címet viseli. Örömmel látjuk, hogy a Földgolyó természeti megővéseért indult mozgalmak ma társulnak a szociális mozgalommal. Hiszen korunk egyik technikai-kulturális lényeges sajátossága: nem lehet a jelenlegi óriási szociális szakadékkal (az Észak jólétének, a Dél szegénységének ellentéte mellett) a „világfalu” egyetlen ellentmondását sem feloldani.

Örömmel látjuk, hogy bontakozik egy olyan erő, amelyik figyelmezteti az „északi” civilizációt a jelenlegi világfelfogás hiányosságaira.

De aggódva figyeljük, hogy ebből a „fehér-” és „színesbőrűek”, a technika-ileg fejlettek és elmaradottak harca, egy technikaellenesség radikalizmusa fejlődik ki. Amit azután a technikailag fejlettebb Észak arrogáns értelmiségei könnyedén söpörnek le a tárgyalóasztalról. Hangoztatva igazukat: nem lehet a barlangba, fáklyafényhez visszatérnünk.

Csak reméljük: az egyik fél belátja, hogy technika nélkül a Föld sebeit sem gyógyíthatjuk. Csak reméljük: a másik fél is belátja, hogy újra kell gondolni az emberi civilizáció céljait...

GLATZ FERENC

Folyóiratunk az 1980-as évek közepétől folyamatosan közöl az ember és természet viszonyát taglaló írásokat. História-címlap, 1987/2. szám

